

פרשת ראה

בית המקדש כמקום הקרבת הקרבנות

יב, ה המקום אשר יבחר ה'... והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם

במאמר זה אנו עוסקים ביסוד אשר הניח רבינו עובדיה ספורנו, אשר בשם 'לפני — אחרי' קראנוהו (עיין בזה היבטים שונים בפרשות נח, בשלח, אחרי, שלח, פנחס). נסכם כאן בקצרה כי השיטה אומרת שפשוטו של מקרא מלמד לפי המקום ההיסטורי בו כתובה הלכה בתורה את ההלכה שהיתה נוהגת ומחייבת באותה תקופה — החל בנח אחרי המבול ועד למשה רבינו לפני כניסתו לארץ. נעיין עתה בפסוקים שהבאנו בכותרת.

בניגוד ל"פּל־הַמְקָמוֹת אֲשֶׁר עֲבָדוּ-שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם אֶת־אֱלֹהֵיהֶם" (פסוק ד), מצווה התורה "לֹא־תַעֲשׂוּן בְּנִי לֵה' אֱלֹהֵיכֶם". ברור שאין הכוונה שלא תעבדו עבודה זרה. וכך מלמדנו רש"י (ד"ה לא תעשו כן): להקטיר לשמים בכל מקום, כי אם "פִּי אִם־אֶל־הַמְּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר ה'" (עכ"ל). ובעקבותיו מפרש הספורנו: שלא תעשו כמותם לאל יתעלה להקריב לפניו בכל מקום, אלא שיהיה לכם מקום מיוחד להקריב לפניו... עכ"ל. כלומר, מצות "וַיַּעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ" בה פותחת פרשת תרומה (שמות כה, ח) אינה באה כתוספת על (פרשת יתרו כ, כ) "בְּכָל־הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוּא אֵלֶיךָ וַיִּבְרַכְתִּיךָ", שהיא הבטחה מצדו יתברך כלפינו, כי אם כצווי של הגבלה מצדו. כלומר, "אָבוּא אֵלֶיךָ וַיִּבְרַכְתִּיךָ" רק במקום אחד ("מִקְדָּשׁ") ולא "בכל מקום".

עלינו מוטל הציווי ("וַיַּעֲשׂוּ") ואילו הוא יתברך מבטיח את השראת שכינתו באותו מקום ("מִקְדָּשׁ") שאנו מצווים לעשות. אולם כדי להשיג את "וַיִּשְׁכַּנְתִּי בְּתוֹכְכֶם" לא די ב"וַיַּעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ" בלבד. אותו בנין נועד לתת לנו את האפשרות לעשות את המוטל עלינו, אשר אז ורק אז נזכה ל"וַיִּשְׁכַּנְתִּי". וכך מגדיר הרמב"ם את מצוות עשיית המשכן (ספר המצוות מצות עשה כ): הציווי שנצטוונו לעשות בית לעבודה, שבו תהיה ההקרבה והבערת האש תמיד, ואליו תהיה הפניה ובו תהיה החגיגה וההתקבצות בכל שנה. והוא אמרו יתעלה

"וַעֲשׂוּ לִי מִקִּדָּשׁ". וכן במשנה תורה (הלכות בית הבחירה א, א): מצות עשה לעשות בית לה', מוכן להיות מקריבין בו קרבנות, וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה, שנאמר (שמות כה, ח) "וַעֲשׂוּ לִי מִקִּדָּשׁ" ... (עכ"ל). יצויין כאן כי הרמב"ם גם פסק 'שמקריבין אע"פ שאין בית' (להלן בהלכות בית הבחירה ב, ד. ו, טו), הרי שגם בהיעדר קרבנות, המשכן עדיין יכול להביא לידי "וְשִׁכְנִיתִי" — ועיין בזה לקראת סוף המאמר. נשאלת אפוא, השאלה מה אירע בין דין "בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבְרַכְתִּיךָ", שמשמעו על פי הפשט שאין הגבלה למקום מסוים כדי לזכות ל"וְשִׁכְנִיתִי", דין זה כתוב במסגרת תקופת מתן תורה (פרשת יתרו), ובין "וַעֲשׂוּ לִי מִקִּדָּשׁ" שלדעת רש"י 'מעשה העגל קודם לציווי מלאכת המשכן ימים רבים היה' (שמות לא, יח ד"ה ויתן אל משה וגו').

בעוד רש"י קובע שציווי מלאכת המשכן היה אחרי חטא העגל, היה זה הספורנו אשר קבע שציווי מלאכת המשכן היה בגלל וכתוצאה מן חטא העגל.

וזו לשון הספורנו (שמות לא, יח ד"ה ויתן אל משה ככלותו לדבר עמו):
 אחר שסיפר מה היה הטוב שהושג בסוף כל הפעמים ששהה משה בהר ארבעים יום [ו"הטוב" הוא השראת השכינה באמצעות המשכן, כליו משרתיו וזבחיו] (ספורנו ויקרא יא, ב) כפי שמתואר בפרשת תרומה ותצוה. באותה תקופת ארבעים יום הראשונה והשלישית, שהרי השניה היתה בכעס, זכה משה ל'הויה נכבדת, ראויה לשמוע מפי הרב (ה' יתברך) מה שלא ישיגהו זולתו (כי "לא קם כמשה") כמו שהעיד באמרו (לד, כט) "כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו" ... (ספורנו שמות כד, יח) [[פירש הטעם מפני מה לא הושג התכלית שיעד האל יתברך במתן תורה, באמרו (יט, ו) "וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מִמְּלֶכֶת פְּהִינִים וְגוֹי קְדוֹשׁ" [וקלקל זה חטאם בסוף ארבעים יום ראשונים... והשיג זה בארבעים יום אחרונים ובהם נצטוה על מלאכת המשכן (ספורנו כד, יח)]] וכאמרו (כ, כא) "מִזְבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה־לִּי... בְּכָל־הַמָּקוֹם... אָבוֹא אֵלֶיךָ" עד שהוצרך לעשות משכן [וַעֲשׂוּ לִי מִקִּדָּשׁ, וְשִׁכְנִיתִי בְּתוֹכְכֶם] (כה, ח), לא כמו שיעד קודם לכן באמרו "מִזְבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה־לִּי... בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ", אבל עתה יצטרך לכהנים... ספורנו כד, יח), והודיע שקרה זה בסיבת בחירת ישראל [חטא העגל עליו מסופר מיד אחרי פרק לא]. כי

אמנם בסוף ארבעים יום הראשונים נתן הלוחות "מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים" לקדש את כולם [ולא שבט לוי בלבד] לכהנים וגוי קדוש ככל דברו הטוב. והמה מרו והשחיתו דרכם ונפלו ממעלתם, כמו שהעיד באמרו (לג, ו) "וַיִּתְּנֻצְלוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֲדִיָּם מִהָר חוֹרֵב", עכ"ל הספורנו.

עתה נשוב אל ההפניה של הספורנו (שמות כ, כ ד"ה לא תעשון אתי אלהי כסף) וזה לשונו:

ומאחר שראיתם שאין אתם צריכים לאמצעים להתקרב אלי [פסוק יט: "אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן־הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם"] לא תעשו אתי כאלה לאמצעיים, עכ"ל.

ועוד לפני הספורנו מצינו באבן עזרא, וביתר הרחבה, את היסוד כי דרגת "בְּכָל־הַמָּקוֹם" היא זו של מעמד הר סיני לפני שירדו פלאים בחטא העגל. ד"ה לא תעשון:

הטעם, הנה אנכי יושב בשמים, ואני דברתי עמכם לא על ידי אמצעי, וכן כתוב (דברים ה, ד) "פְּנִיִם בְּפָנִים דִּבַּר ה' עִמָּכֶם". וכן "לא תַעֲשׂוּן אִתִּי" ... ותחשבו שלכבודי אתם עושים, כאילו יהיו אמצעיים ביני ובינכם, כמו העגל שעשו ישראל, כי אהרן לכבוד ה' עשה, כאשר אפרש במקומו. ובעבור שהשם ידע שישראל יעשו [את העגל] הזהירם מתחילה שלא יעשו "אֱלֹהֵי זָהָב". והנה טעם "אִתִּי" שאין לי צורך לאמצעיים עמי, על כן אחריו "אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבִרְכָתֶיךָ", והטעם אני בכבודי [ללא כל צורך באמצעי מצדכם] "אָבוֹא אֵלֶיךָ", עכ"ל האבן עזרא.

וביתר שאת בהמשך הספורנו (פסוק כא ד"ה מזבח אדמה תעשה לי): וגם כן לא תצטרך לעשות היכלות של כסף [לא רק "אֱלֹהֵי כֶסֶף" כאמצעיים לשכינה אלא אף לא בניי פאר לקבל את השכינה] וזהב ואבנים יקרות למען אקרב אליכם. אבל יספיק "מִזְבֵּחַ אֲדָמָה".

ספורנו ד"ה בכל המקום אשר אזכיר את שמי:

אבחר לבית ועד לעבדי [אֲזַכִּיר] כהפעיל, דהיינו אגרום שמי ייזכר שם לשבת, לא שהקב"ה הוא אשר יגיד את שבחו [כענין "הַזְכִּירוּ כִּי

נִשְׁגָּב שְׁמוֹ" (ישעיה יב, ד) [ומפרש המצודות: היו מזכירים זה את זה שבחי המקום, כי נשגב שמו, ומן הראוי אם כן להזכיר שבחיו]. ד"ה אבוא אליך וברכתך: לא תצטרך למשוך השגחתי אליך באמצעיים של זהב וכסף וזולתם, כי אמנם אני "אבוא אליך וברכתך", עכ"ל הספורנו.

עד כה ראינו בעקבות אבן עזרא וספורנו את הקשר בין חטא בני ישראל ובין הצורך בבנין לעבודת ה'. הספורנו (ויקרא יא, ב ד"ה זאת החיה אשר תאכלו) קובע כי גם הקרבת קרבנות היתה תוצאה מאותה ירידה בדרגת ישראל, וזה לשונו:

הנה אחר שהתנצלו ישראל את עדים הרוחני [על פי (שמות לג, ו) "וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֵדִים" הנאמר אחרי "וְלֹא־שָׁתוּ אִישׁ עֶדְיוֹ" (שם פסוק ד) "וְעֵתָה הוֹרֵד עֲדִיךָ" (שם פסוק ה), כאשר שם מפרש רבינו את מושג "עדי" — 'אותה ההכנה הרוחנית הנתונה לך באותו המעמד הנכבד...'] שקנו במתן תורה [רבינו שם יט, ו ד"ה וגוי קדוש: בלתי נפסדים... כמו שיהיה הענין לעתיד לבא... לולי השחיתו את דרכם בעגל...] אשר בו היו ראויים לשרות שכינה עליהם בלתי אמצעי, כאמר "בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבּוּא אֵלֶיךָ וּבְרַכְתִּיךָ", כמו שיהיה הענין לעתיד לבא, כאמרו (ויקרא כו, יא) "וַיִּנְתְּתִי מִשְׁפָּנִי בְּתוֹכְכֶם וְלֹא־תִגְעַל נַפְשִׁי אֶתְכֶם", מאס האל יתברך אחר כך מהשרות שכינתו ביניהם כלל, כאמרו (שמות לג, ג) "פִּי לֹא אֶעְלֶה בְּקִרְבְּךָ". והשיג משה רבינו בתפילתו (שם שם יב-טז) איזה תיקון [כלומר, תיקון חלקי ולא מלא, כי עדיין צריכים כל מיני אמצעים כדי להגיע להשרות שכינה בינם, לא כמו שהיה לפני כן ולא כמו שיהיה לעתיד לבא] באמצעות משכן, וכליו, ומשרתיו, וזבחיו... (עכ"ל).

הרי שלא רק שצריכים בנין חדש אלא גם בתוך הבנין יש להביא קרבנות, הדורשים כלים ומשרתים.

והענין טעון הסבר - לאלה קרבנות התכוון? שהרי גם לפני חטא העגל הקריבו קרבנות במעמד הר סיני (סוף פרשת משפטים כד, ה-ח). ונראה לבאר שלפני חטא העגל היו אמורים להקריב קרבנות נדבה בלבד, ואילו אחרי חטא העגל נתחדש ענין קרבנות החובה. כך אמנם משתמע מדברי רבינו הספורנו במאמרו 'כוונות התורה' סעיף ו', וזה לשונו:

וכן ראוי להתבונן, כי אמנם קודם חטא העגל, תיכף אחר מתן תורה, לא היו ישראל צריכים לכל אלה למען השרות שכינתו בתוכם. ולא נצטוו על עשיית משכן וכליו וכהניו ומשרתיו ולא על שום קרבן לחובת צבור או יחיד כלל, זולתי אחרי מעשה העגל, כאמרו יתברך "פִּי לֹא־דִבַּרְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צְוִיתִים בְּיוֹם הוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־דְּבַרִּי עוֹלָה וְזָבַח" (ירמיה ז, כב). אבל הודיעם אז תיכף שאינם צריכים לכל אלה ולשום אמצעי לשרות שכינתו בתוכם, ולא התחייבו לשום זבח ולא למשכן וכליו. ואמר שאם יתנדבו עולה ושלמים יספיק "מִזְבֵּחַ אֲדָמָה". [ולפי זה, "וְאִם־מִזְבֵּחַ אֲכַנִּים תַּעֲשֶׂה־לִּי" (שמות כ, כא) הוא רשות כפשוטו, ורק לדורות (אחרי חטא העגל) הוא חובה לדעת רבי ישמעאל. הרי שוב היסוד שהפשט מלמד הלכה לשעה, דהיינו לפני חטא העגל שבפרשת כי תשא]. ואמר "בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת־שְׁמִי" – והוא כל מקום שייקרא באמת "בֵּית אֱלֹהִים", כענין בתי מדרשות וזולתם – "אֲבוֹא אֵלֶיךָ וּבְרַכְתִּיךָ" (שמות כ, כא)... ולא הגיד דבר ממצות משכן וכליו ועבודותיו ומשרתיו כלל. אבל בנה מזבח והקריבו הבכורות עולות ושלמים בלבד, ועליהם כרת הברית [סוף פרשת משפטים, בין אם זה היה לפני מתן תורה (כשיטת רש"י) או מיד אחר מתן תורה (שיטת הרמב"ן)] ... אמנם אחר חטאם בעגל, גם כי בתפלת משה בחירו נעתר לשאת חטאתם ולהשרות שכינתו בתוכם, עם כל זה אמר "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְכוּ', ולא באופן אחר. כי לא השיבם כלל אל מדרגת מעלתם שהיו בה קודם חטאם בעגל (עכ"ל במאמרו 'כוונות התורה').

לשיטה זאת של הספורנו בסוגית הקרבנות מצאנו מקור בפירושו של הרד"ק (תהלים מ, ז ד"ה זבח ומנחה לא חפצת, אזנים כרית לי, עולה וחטאה לא שאלת), וזה לשונו:

ה"זָבַח" הוא זבח השלמים וה"מִנְחָה" היא הסולת בלולה בשמן, כמו שכתוב (ויקרא ג, א; ב, א-טז). וה"עוֹלָה" היא באה לכפר על מצות עשה שעבר עליהם, ו"חֲטָאָה" היא קרבן החטאת, כמו שכתוב (שם א, ג-יז; ד, ב-יב). והנה אמר "לֹא־חֲפָצְתָּ" ו"לֹא

שְׁאֵלָתָּ, וְנֹאמַר בִּירְמִיָּה (ז, כב) "כִּי לֹא־דִבַּרְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צְוִיתִים בְּיוֹם הוֹצִיאֵי אוֹתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־דִּבְרֵי עוֹלָה וְזֶבַח". והנה מצאנו בתורה (שמות כט, לח-מו) שמצוה על התמידים להקריבם בכל יום! התשובה בזאת השאלה, כי תחילת מצות האל לישראל לא היתה אלא שישמעו בקולו, וכן אמר במרה (שמות טו, כו) "אִם־שָׁמוּעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ וְהִישָׁר בְּעֵינֶיךָ תַעֲשֶׂה". וכשהתחילו לחטוא ציוה אותם על הקרבנות, על קרבנות היחידים ועל קרבנות הציבור. על קרבנות היחידים שיקריבו אותם החוטאים, ועל קרבנות הציבור ציוה שיהיו תמידים בכל יום. לפי שאי אפשר שלא יהיו בכל ישראל רבים חוטאים בכל יום, ויהיו רבים בהם שלא ידעו מה הם חייבים מעצמם להקריב, ויהיו קרבנות הציבור כפרה להם בשובם מחטאם. ואילו לא חטאו ישראל במדבר לא ציוה אותם האל יתברך על הקרבנות, כי מתחילה לא ציוה אותם עליהם כמו שאמר ירמיה (ז, כג) בסוף הפסוק ההוא "כִּי אִם־אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה צְוִיתִי אוֹתְכֶם לֵאמֹר שְׁמַעוּ בְּקוֹלִי". וכן בעשרת הדברים (שמות כ, א-יז; דברים ה, ו-יח) שהם כוללים כל התורה נשיטה הידועה לנו מרבינו סעדיה גאון, הובא גם ברש"י לשמות כד, יב ד"ה התורה והמצוה אשר כתבתי להורותם, אין בהם זכר לקרבנות. ואם לא יחטא איש איננו צריך לקרבן והוא טוב לפני ה' יתברך יותר מאותו שחוטא ומקריב. כמו שאמר שמואל (א טו, כב) "הֲחִפֵּץ לֵה' בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כְּשָׁמַע בְּקוֹל ה', הִנֵּה שָׁמַע מְזַבֵּחַ טוֹב", וכן אמר בזה המזמור "זֶבַח וּמִנְחָה לֹא־תִפְצָת... עוֹלָה וְחֲטָאָה לֹא שְׁאֵלָתָּ". "אֲזַנְיִם כְּרִיתָ לִי" - כלומר, פתחת לי שאשמע לקולך. גם לגמול החסדים שעשית עמי לא שאלת ממני עולה ומנחה, אלא לעשות רצונך, וכן חפצתי, עכ"ל הרד"ק.

הרי שגלגולה של תורת הקרבנות עוברת את כל חמשה חומשי תורה. החל בקרבנות קין והבל (אשר רק האחד נתקבל) דרך קרבנות נח בדרגת (בראשית ח, כא) "וַיִּרַח ה' אֶת־רִיחַ הַנְּיַחֵחַ", דרך שבעת הקרבנות של האבות, דרך קרבנות "נִצְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (עוד לפני ולקראת מתן תורה שמות כד, ה) דרך קרבנות חומש ויקרא (פרקים א-ז), דרך תוספת מנחת הנסכים (במדבר טו),

דרך קרבנות המוספים של כל השנה (שם כח-כט). במקביל לקרבנות עצמם, מקום הקרבתם אף הוא עובר גלגול החל מגן עדן (קין והבל) דרך בית המקדש (לפי שיטה אחת אודות "וַיִּרַח ה' אֶת-רִיחַ הַנִּיחֹחַ" של נח) דרך האבות שהקריבו בכל שטחי ארץ ישראל, ו"נַעֲרֵי פְּנֵי יִשְׂרָאֵל" אשר הקריבו ליד הר סיני, ועד ל"וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ" המגביל את עבודת הקרבנות אל "הַמָּקוֹם אֲשֶׁר-יִבְחַר ה'" דוקא.

ונשאלת השאלה: מה יהיו דיני הקרבנות לעתיד לבא, כאשר "מְלֶאכֶה הָאָרֶץ דָּעָה אֶת-ה' פְּמִים לַיָּם מְכַסִּים" (ישעיה יא, ט), וכאשר כל הטעמים שהרמב"ם במורה, הרד"ק בתהלים ורבינו הספורנו נתנו ל"מקדש", כליו, משרתיו וזבחי"ו יהיו כלא היו. כידוע הרמב"ם במורה (חלק ג, פרק מו) מסביר כי מצות הקרבת הקרבנות נועדה להרחיק את ישראל מסוגי ההקרבה שראו והפנימו אצל עובדי עבודה זרה בהיותם במצרים במשך כל הדורות. מהרמב"ן ועד לרב הירש ולמשך חכמה (בהקדמה לחומש ויקרא) עסקו בנושא שאין זה מענייננו. אבל עלינו להתיחס אל דברי הנשר הגדול אשר דוקא במשנה תורה קבע הלכה לדורות, וזה לשונו בהלכות מלכים יב, א: המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד לישנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרים כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם מקריבים קרבנות... עכ"ל. ואם ישאל השואל: הרי תוקן עתה חטא העגל כשם שתוקן חטא המרגלים! הוא אשר אמרנו בכמה מקומות: טעם הולך וטעם בא והמצוה לעולם עומדת. הרי אף הרמב"ם עצמו קבע בסוף הלכות מעילה (ח, ח), וזה לשונו: ...וכל הקרבנות כולם מכלל החוקים הם, אמרו חכמים (אבות א, ב) שבשביל עבודת הקרבנות העולם עומד (עכ"ל). לפי מהלך זה לא ישתנו חוקי הקרבנות, אלא נבין אותם באור חדש (ועיין בזה עוד בפרשת נח).

יש לשים לב לכך שהרמב"ם הנ"ל הפריד בלשונו בין 'בונה המקדש' ובין 'מקריבים קרבנות' [בפרשת נח עסקנו בדיוק בלשונו שלא כתב מקריבים כל הקרבנות כמו 'חוזרים כל המשפטים' עיין שם]. הלא דבר הוא! משמע, אפוא, שלבית המקדש יש דינים מעל ומעבר להקרבת קרבנות כפי שראינו בראשית מאמר זה. נציין גם את דין הבאת ביכורים אל בית המקדש, דין שאינו קשור להקרבת קרבנות. ונשוב אל לשון הרמב"ם בספר המצוות (מ"ע כ): הציווי שנצטוונו לעשות בית לעבודה, שם תהיה ההקרבה והבערת האש תמיד, ואליו תהיה

הפניה [תלפיות" - תל שכל פיות פונים בן] ובו תהיה החגיגה [דהיינו עלייה לרגל] וההתקבצות בכל שנה... עכ"ל. הרי לפנינו "מְקַדְּשׁ אֲדֹנָי פּוֹנְנֵנוּ יְדִיד" לא רק לקרבנות, אלא גם למצוות אחרות אשר אין להן כל קשר עם קרבנות, תהא הסיבה והטעם אשר תהא.